УДК 338.242

Дорошкевич В.І.
аспірант кафедри економіки
та управління національним господарством
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ: АСПЕКТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена узагальненню методів і нормативно-правового забезпечення державного регулювання ринку природного газу в Україні. Визначено їх вплив на економічну безпеку національного господарства. Систематизовано вимоги Європейського співтовариства до функціонування ринку природного газу. Окреслено шляхи їх імплементації нашою країною в умовах євроінтеграції з метою забезпечення спільної енергетичної безпеки.

Ключові слова: державне регулювання, ринок, природний газ, економічна безпека, євроінтеграція.

Дорошкевич В.И. ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РЫНКА ПРИРОДНОГО ГАЗА: АСПЕКТ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Статья посвящена обобщению методов и нормативно-правового обеспечения государственного регулирования рынка природного газа в Украине. Определено их влияние на экономическую безопасность национального хозяйства. Систематизированы требования Европейского сообщества к функционированию рынка природного газа. Определены пути их имплементации нашей страной в условиях евроинтеграции с целью обеспечения общей энергетической безопасности.

Ключевые слова: государственное регулирование, рынок, природный газ, экономическая безопасность, евроинтеграция.

Doroshkevych V.I. STATE REGULATION OF THE NATURAL GAS MARKET: AN ASPECT OF ECONOMIC SECURITY

The article is devoted to the generalization of methods and normative-legal support of the state regulation of the natural gas market in Ukraine. Their influence on the economic security of the national economy is determined. The requirements of the European Community for the operation of the natural gas market are systematized. The ways of their implementation by our country in terms of European integration are outlined in order to ensure common energy security.

Key words: state regulation, market, natural gas, economic security, European integration

Постановка проблеми. Для країн – членів ЄС характерним є пошук вирішення питань енергетичної залежності і безпеки в диверсифікації джерел енергії і маршрутів поставок, пошук варіантів ефективного використання ресурсів, стимулювання конкуренції на ринках енергоресурсів [1, с. 27; 17]. Стратегічною енергетичною метою країн Єврозони є: забезпечення стабільного і надійного постачання енергією за обґрунтованими і стабільним цінами, захист критично важливої енергетичної інфраструктури і готовність ефективно реагувати на кризові ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перед різними регіонами стоять специфічні завдання в справі забезпечення енергетичної безпеки для таких суб'єктів: країни-імпортери – надійність енергопостачання і диверсифікація джерел поставок енергоресурсів; країни-експортери – закріплення на стратегічних ринках за вигідними цінами, наявність засобів для подальшого видобутку енергоресурсів; транзитні країни – отримання вигід від транспортування енергоресурсів по їх території [2, с. 157]. Енергетична безпека досягається в умовах взаємної співпраці всіх трьох сторін енергетичного обміну.

Постановка завдання. На основі викладеного вище можна сформулювати мету дослідження, яка полягає в узагальненні методів і нормативно-правового забезпечення державного регулювання ринку природного газу в Україні в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вимоги гарантування економічної безпеки України вимагають відповідного нормативно-правового забезпечення (рис. 1).

Відповідно до «Прикінцевих та перехідних положень» Закону України «Про стандартизацію» [3] галузеві нормативні документи застосовують до їх заміни на технічні регламенти, національні стандарти, кодекси усталеної практики тощо. Заходами, спрямованими на реформування енергетичного сектора за європейськими стандартами є: завершення

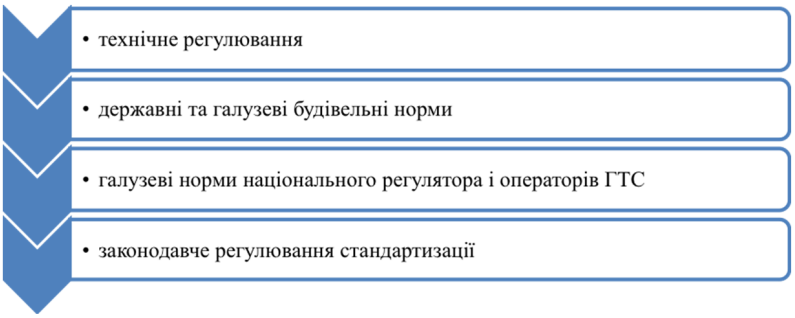

Рис. 1. Нормативно-правове забезпечення транспортування та зберігання природного газу

Джерело: власна розробка

процедури набуття членства в Договорі Енергетичного співтовариства; початок перегляду Енергетичної стратегії України до 2030 року. Підвищенню надійності ГТС сприяє інтегрована система управління якістю і довкіллям відповідно до міжнародних стандартів ISO 9001, ISO 14001, а також система екологічного управління на відповідність новій версії стандарту ISO 14001:2006.

Міжнародна організація зі стандартизації визначає вимоги до «Системи управління якістю» (ISO 9001:2015). Зазначені стандарти засновані на ідеях і положеннях теорії загального менеджменту якості. При розробці першої версії стандарту ICO 9001 керувалися стандартом BS (*British standard*) 5750, розробленим BSI (*British Standards Institution*) – Британським інститутом стандартів, який, в свою чергу, базувався на галузевих стандартах військово-промислового комплексу [4]. Тема енергозбереження є ключовою у діяльності Міжнародної організації зі стандартизації. Основна мета міжнародного стандарту ISO 50001: 2011 «Системи енергетичного менеджменту» полягає в наданні підприємствам структурованого і всеосяжного керівництва по оптимізації процесу споживання енергоресурсів і системного управління даним процесом. Стандарт ISO 50001: 2011 визначає вимоги для системи енергетичного менеджменту, що дозволяє підприємству або організації зробити системний підхід до безперервного покращення енергоефективності (*energy efficiency*) і енергетичних параметрів (*energy performance*). Існують 3 ступеня організації системи енергетичного менеджменту (табл. 1).

Конкурентоспроможність газотранспортної системи слід розглядати як такі перетворення залучених ресурсів у ГТС, у результаті яких система здатна забезпечувати споживачів природним газом кращим, надійнішим та більш вигідним для них шляхом, ніж конкуренти.

Для інтеграції Єдиної енергетичної системи України в енергетичну систему Європейського Союзу важливе значення має забезпечення легітимності здійснення віртуальних реверсних поставок (заміщення) природного газу з країн ЄС. Разом із тим Україна отримає повноцінні технологічні можливості загрузки вільних потужностей із транспортування природного газу для здійснення свопових операцій із газом та реалізації забезпечення рівного доступу до газотранспортної системи відповідно до норм Третього енергетичного пакета лібералізації ринку електроенергії та газу ЄС.

Основними напрямками державної енергетичної політики України у сфері магістрального трубопровідного транспорту є: створення механізму контролю над дотриманням міжнародних норм, конвенцій і договорів щодо транзитних перевезень; максимальне завантаження існуючих і створення додаткових транзитних потужностей; підвищення надійності та ефективності промислової безпеки трубопровідного транспорту за рахунок впровадження новітніх технологій; застосування гнучкої тарифної політики транзиту енергоносіїв територією України; наближення тарифів на транспортування нафти та природного газу, вартості зберігання природного газу в підземних сховищах і відповідних нормативів до рівня світових.

Україна належить до держав світу, які забезпечені паливно-енергетичними ресурсами різних видів, проте це не дозволяє досягти їй відповідного рівня енергетичної незалежності. Ключові причини такої ситуації пов'язані з незадовільним станом законодавчого, нормативно-правового та регуляторного забезпечення ринково-орієнтованих змін в структурі, в методах і функціях управління газотранспортною системою.

З метою підвищення рівня енергетичної безпеки держави у 2014 році Верховна рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо реформування системи управління Єдиною газотранспортною системою України» [6]. Він визначає, що функції диспетчерського (оперативно-технологічного) управління Єдиною газотранспортною системою України виконує її оператор, який визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в нафтогазовому комплексі, а у передбачених законом випадках – центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в нафтогазовому комплексі.

В умовах євроінтеграції важливе нормативно-правове мають такі Директиви та Регламенти Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу (2009/73/ЄС – стаття 10, що регламентує систему сертифікації транспортування газу, 715/2009 – стаття 3 визначає умови доступу до мереж передачі природного газу). Відповідно до рішення центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики в нафтогазовому комплексі, функції оператора підземного сховища газу можуть бути відокремлені та покладені на окреме підприємство – оператора підземного сховища газу.

Відповідно до правил ЄС, держави-члени повинні створювати і підтримувати 90-денний резерв у нафтових товарах (Директива 98/93/ЄС, ст. 5), яка орієнтована на створення системи аварійних запасів для швидкого і легкого доступу до нього в разі кризових явищ.

Таблиця 1

Ступені організації системи енергетичного менеджменту

Ступінь	Ознаки організації системи енергетичного менеджменту
1	ідентифікація області та меж системи енергетичного менеджменту, опис правового кадастру, визначення зобов'язань топ-менеджменту, скринінг – діагностика існуючих видів енергоресурсів, виявлення потенційних можливостей скорочення витрат паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), розробка плану заходів щодо створення та впровадження електронної системи обміну даними
2	формулювання положень і аспектів політики в області енергоменеджменту, розробка і підтримка в робочому стані програм з енергозбереження та заходів по досягненню енергетичних цілей, забезпечення ідентифікації «енергетичного профілю» підприємства (energy profile) шляхом визначення сучасного і минулого витрати енергії за допомогою «базової оцінки» (baseline assessment), розробка методів і засобів вимірювання, обліку та моніторингу енергоспоживання
3	введення в дію всіх компонентів і аспектів системи енергетичного менеджменту, підготовка та проведення внутрішніх аудитів, детальний аналіз виявлених невідповідностей, розробка коригувальних та запобіжних дій, підвищення конкурентоспроможності завдяки сертифікованій системі енергетичного менеджменту, вихід підприємств на міжнародні ринки

Джерело: побудовано за даними [5]

Виконання Україною газових Регламентів та Директив ЄС сприятиме гармонізації регуляторного середовища з європейськими нормами та інтеграції газової інфраструктури України й сусідніх держав – членів ЄС.

Основною метою Закону України «Про ринок природного газу» є створення конкурентного середовища на ринку природного газу з урахуванням зобов'язань України щодо імплементації вимог «третього енергетичного пакету ЄС» [7]. Закон передбачає: правові, економічні та організаційні засади функціонування ринку природного газу; забезпечення недискримінаційного доступу до його ринку суб'єктам і споживачам; створення в Україні повноцінного ринку природного газу, заснованого на засадах вільної конкуренції (табл. 2).

Створення повноцінного та конкурентоспроможного ринку природного газу в Україні сприятиме підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень в енергетичній сфері, деполітизації ринку; підвищення привабливості господарської діяльності на ринку для його суб'єктів, створенню умов для довготривалого інвестування у галузь, зменшенню ризиків та залежності від монопольних зовнішніх постачальників природного газу, зміцнення енергетичної безпеки України та перспектив для якісно нової інтеграції українського ринку газу у ринок ЄС.

Надзвичайно гострою залишається проблема вироблення ефективних механізмів державного управління процесом адаптації законодавства України до надбань Спільноти (acquis communautaire) в енергетичній сфері. Адже такі механізми є передумовою та невід'ємною складовою європейської інтеграції.

Третій енергетичний пакет складається з трьох регламентів та двох директив:

1. Регламент ЄК №713/2009 Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 року, що засновує Агентство з питань співробітництва регуляторів у сфері енергетики (Agency for the Cooperation of Energy Regulators) [9].

2. Регламент ЄК №714/2009 Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 року про умови доступу до мереж транскордонних обмінів електроенергією, що скасовує Регламент ЄС №1228/2003 [10].

3. Регламент ЄК №715/2009 Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 року про умови доступу до мереж транспортування природного газу, що скасовує Регламент ЄС №1775/2005 [11].

4. Директива 2009/72/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 року щодо спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії, що скасовує Директиву 2003/54/ЄК [12].

5. Директива 2009/73/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 року щодо спільних правил для внутрішнього ринку природного газу, що скасовує Директиву 2003/55/ЄК [13].

Для забезпечення повноцінної стабільної роботи української ГТС необхідно вирішувати питання інтеграції до ринку природного газу країн ЄС, що буде вимагати додержання вимог «Третього енергетичного пакета ЄС» у частині розділення функцій видобування, транспортування і розподілу газу,

Третій енергетичний пакет ЄС пакет набув чинності у 2009 році, його основною вимогою є розукрупнення вертикально інтегрованих підприємств, таких як НАК «Нафтогаз України», вирівнювання умов для діяльності менших компаній-конкурентів, полегшення входження нових гравців на ринок, лібералізація цін на енергоносії, що може супроводжуватися як збільшенням, так і зменшенням цін; створення прозорого та конкурентного енергетичного ринку, безпека постачання енергоресурсів.

Положення третього енергетичного пакета ЄС дозволяють доступ до газотрубопроводів третім країнам – компаніям, що не володіють ними. Альтернативні шляхи вимагають значних капіталовкладень і створюють напругу у відносинах різних країн.

Національною комісією регулювання електроенергетики затверджено правила доступу до Єдиної газотранспортної системи України (ЄГТСУ) [14]. Головним завданням Оператора ЄГТСУ є оперативно-диспетчерське управління нею шляхом балансування обсягами закачування, зберігання, відбору, транспортування та розподілу природного газу з метою забезпечення постачання природного газу споживачам України відповідно до укладених договорів та його транзиту відповідно до умов міжнародних договорів та/або зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Треті сторони отримали можливість доступу до послуг ГТС України в контексті використання національних підземних сховищ газу, а також реверсу існуючих трубопроводів у Центральній Європі. Зазначені заходи сприятимуть інвестуванню у модернізацію газотранспортної системи України.

Основними видами діяльності ПАТ «Укртрансгаз» є: транспортування природного газу споживачам України; транзит природного газу через територію України до країн Західної і Центральної Європи; зберігання природного газу в підземних сховищах; експлуатація, реконструкція і сервісне обслуговування магістральних газопроводів і об'єктів на них; діагностування, атестування і сертифікація основного та допоміжного обладнання; будівництво і монтаж газопроводів високого і низького тисків та об'єктів на них; науково-дослідні, конструкторські і проектні роботи в галузі транспортування і зберігання газу; здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

У Товаристві впроваджено та сертифіковано такі системи: управління якістю відповідно до вимог ISO 9001:2008; екологічного управління відповідно до вимог ISO 14001:2004; управління безпекою праці відповідно до вимог OHSAS (Occupational health and safety Assessment Series) 18001:2007; енергетичного менеджменту ISO 50001:2011.

Реформуванням ринку природного газу займається його Регулятор – НКРЕКП (Національна комі-

Таблиця 2

Зобов'язання України в газовій сфері перед Енергетичним Співтовариством відповідно до Третього енергетичного пакету

Третій енергетичний пакет		Необхідні зміни
Директива 2009/73/ ЕС (замінює Директиву 2003/55/ЕС)	Про загальні засади функціонування внутрішнього ринку природного газу	Повне юридичне відокремлення монопольних функцій від конкурентних (уточнення вимог Директиви 2003/55). Забезпечення прозорості тарифоутворення та незалежності оператора системи
Регламент 713/2009	Заснування Агенції з питань співпраці регуляторів енергетики	
Регламент 715/2009 (замінює Регламент 1775/2005)	Про умови доступу до систем транспортування природного газу	

Джерело: побудовано за даними [8]

сія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) [15]. Пріоритетом реформи є забезпечення щодобового інформування замовників послуг транспортування про розмір їх позитивного або негативного небалансу. Це дозволить замовникам послуг транспортування оперативно продавати залишки природного газу, або купувати їх обсяги, яких не вистачає. Для гарантування економічної безпеки АТ «Укртрансгаз» має право припинити транспортування природного газу для споживачів, які користуються послугами замовника, неспроможного покрити щодобовий небаланс. Обов'язковою умовою є недопущення збитковості оператора ГТС.

Утім між національним регулятором та НАК «Укртрансгаз» існує певний конфлікт, що стосується таких ситуацій: збереження факторів, які сприяють зловживання та правопорушення; складність визначення розміру необхідного фінансового забезпечення для покриття збитків, які можуть бути завдані оператору ГТС замовниками послуг транспортування; можливість легалізації несанкціонованого відбору газу за рахунок очікування приватними компаніями пільг та субсидій із державного бюджету України, обмеження можливостей для функціонування вільного ринку потужності на внутрішніх точках виходу з ГТС.

Газотранспортний сектор України упродовж останніх років намагався кардинально змінюватися як під впливом військової агресії Росії на Донбасі, так і через початок реалізації реформ. Проте несприятливий інвестиційний клімат і спад інвестиційної активності не призвели до позитивних результатів пошуку партнерів для оренди української ГТС, що передбачено законодавством України (Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо реформування системи управління Єдиною газотранспортною системою України» від 14 серпня 2014 року [16]). Наразі американські та європейські інвестори ігнорують пропозиції України з інвестування у модернізацію ГТС. незважаючи на те. що значущість останньої продовжує підвищуватися, про що свідчать показники транзиту природного газу територією України.

Висновки з проведеного дослідження. Основний науковий результат статті полягає в узагальненні методів і нормативно-правового забезпечення державного регулювання ринку природного газу в Україні, визначенні їх впливу на економічну безпеку національного господарства в частині стандартизації, технічних регламентів, енергетичної стратегії, реформування системи управління Єдиною газотранспортною системою України. Систематизовано вимоги Європейського співтовариства до функціонування ринку природного газу на основі кодексів усталеної практики, договору Енергетичного співтовариства; міжнародних стандартів ISO (системи управління якістю). Окреслено шляхи їх імплементації нашою країною в умовах євроінтеграції з метою забезпечення спільної енергетичної безпеки. Формалізовано трьохступеневу систему організації енергетичного менеджменту суб'єктів господарювання на мікрорівні, а також чинники конкурентоспроможності газотранспортної системи на макрорівні в частині транзитного потенціалу України і реверсних поставок. Визначено напрями імплементації нашою країною Директив ЄС, норм третього енергетичного пакету в частині лібералізації ринку електроенергії та газу в умовах євроінтеграції.

Перспективами подальших досліджень є визначення фінансових аспектів економічної безпеки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гонда В. Энергетическая безопасность и её обеспечение в Европейском Союзе / В. Гонда // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 25-32.
2. Аллахвердиев А. Г. Энергетическая безопасность в научных подходах и концепции теории международных отношений / А. Г. Аллахвердиев // Правова держава. – 2015. – № 19. – С. 153-159.
3. Про стандартизацію: Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1315-18
4. International Organization for Standardization [Online]. – Retrieved from: http://iso.kiev.ua/iso-9001/dok-9001.html
5. Международный стандарт ISO 50001:2011 Система энергоменеджмента – основа политики в области энергетики, ориентированной на будущее [Online]. – Retrieved from: http://tms-ua.com/system-management/iso-50001/
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо реформування системи управління Єдиною газотранспортною системою України: Закон України від 14.08.2014 № 1645-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1645-18
7. Про ринок природного газу: Закон України від 09.04.2015 № 329-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/329-19
8. Регламенти ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nerc.gov.ua/?id=4730
9. Regulation (EC) №713/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 establishing an Agency for the Cooperation of Energy Regulators (Text with EEA relevance) // Official Journal. – L 211.-14.08.2009. – P. 1-14.
10. Regulation (EC) №714/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on conditions for access to the network for cross-border exchanges in electricity and repealing Regulation (EC) №1228/2003 (Text with EEA relevance) //Official Journal. – L 211. - 14.08.2009. - P. 15-35.
11. Regulation (EC) №715/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on conditions for access to the natural gas transmission networks and repealing Regulation (EC) №1775/2005 (Text with EEA relevance) //Official Journal. – L 211. – 14.08.2009. – P. 36-54.
12. Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 2003/54/EC (Text with EEA relevance) // Official Journal. – L 211. – 14.08.2009. – P. 55-93.
13. Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 2003/55/EC (Text with EEA relevance) //Official Journal. – L 211. – 14.08.2009. – P. 94-136.
14. Про затвердження Порядку доступу та приєднання до Єдиної газотранспортної системи України: Постанова НКРЕ від 19.04.2012 № 420 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0721-12
15. Про затвердження Кодексу газотранспортної системи: ПостановаНацком.енергетики,ком.послугвід30.09.2015№2493[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1378-15
16. Про внесення змін до деяких законів України щодо реформування системи управління Єдиною газотранспортною системою України: Закон України від 14.08.2014 № 1645-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1645-18
17. Пономаренко Т.В. Еволюція концепції корпоративної стійкості / Т.В. Пономаренко // Стратегія економічного розвитку України. – 2015. – No 36. – С. 38–45.